

A Formal Analysis of Gold-Faience Figural Vessels in the Shape of Rooster Heads, Belonging to the Ilkhanid Era

Mohammad Zohdi

PhD Candidate in Art Research, Kish Campus, University of Tehran, Kish, Iran

Dr. Hassan Bolkhari Qahi (Corresponding Author)

Professor, Department of Advanced Studies in Art, Faculty of Visual Arts, Faculty of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: hasanbolkhari@ut.ac.ir

Dr. Farzaneh Farrokhfar

Associate Professor, Department of Graphics, Faculty of Art, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

Abstract:

Making figurines in Iran began almost with the initial steps of civilization in this ancient land. Among these, vessel figurines are distinguished artistic forms that were functional in addition to their aesthetic qualities, and were crafted in various shapes including human, animal, bird figures, and composite forms. Among these shapes, gold-faience figural vessels in the form of a rooster head are of significance due to their beautiful formal structure and precise composition. Since these figures were created only during the Ilkhanid era and are completely unique to this historical period, they hold a very special place among other figural vessels.

With the arrival of Islam in Iran and the development of gold-faience glazing, which is a brilliant glaze reflecting a golden hue, found its way onto the surface of ceramic artifacts, including vessel figurines. Subsequently, unique gold-faience vessel figurines were created, especially during the Ilkhanid era. These figurines hold a very valuable status to this day. The purpose of this study is to analyze the formal and structural characteristics of gold-faience figural vessels made in the Ilkhanid era in the shape of a rooster head. Therefore, the article attempts to answer the following questions: What formal characteristics are evident in the gold-faience figural vessels of the Ilkhanid era made in the shape of a rooster head? And what is the form and structure of the mold in these figural vessels?

To answer these questions, first the gold-faience figural vessels of the Ilkhanid era made in the shape of a rooster head are introduced, and then the form and structure and structure of the artifacts are analyzed and examined to discover their formal characteristics.

Keywords: Formal Analysis, Gold-Faience, Figural Vessel, Figurine, Rooster Head Shape, Ilkhanid era.

سال ۵۷ - شماره ۲ - شماره پیاپی ۱۱۵ - پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ص ۱۷۰ - ۱۳۵	HomePage: https://jhistory.um.ac.ir
شاپا چاپی X ۷۰۶ - ۲۲۲۸	شاپا الکترونیکی ۴۳۴۱ - ۲۵۳۸
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۰	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۴/۱۶
نوع مقاله: پژوهشی	DOI: https://doi.org/10.22067/jhistory.2025.93813.1383

تحلیل ریخت‌شناسانه ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی^۱

محمد زهدی

دانشجوی دکتری پژوهش هنر، پردیس کیش دانشگاه تهران، کیش، ایران

دکتر حسن بلخاری قهی (نویسنده مسئول)

استاد گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: hasanbolkhari@ut.ac.ir

دکتر فرزانه فرخ‌فر

دانشیار گروه گرافیک، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

پیکره‌سازی در ایران تقریباً با گام‌های اولیه تمدن در این سرزمین کهن آغاز می‌شود. در این میان ظرف پیکره‌ها، گونه‌های هنری فاخری هستند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های زیباشناسانه، کاربردی بودند و به فرم‌های گوناگونی از جمله اشکال انسانی، حیوانی، پرندگان و ریخت‌های تلفیقی ساخته شده‌اند. در این میان ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، به لحاظ دارا بودن ساختار فرمی زیبا و ترکیب‌بندی دقیق حائز اهمیت بوده و از آنجایی که فقط در عصر ایلخانی خلق گشته‌اند و کاملاً منحصر به این دوره تاریخی هستند، جایگاه بسیار ویژه‌ای را در بین دیگر ظروف پیکره‌ای به خود اختصاص داده‌اند. با ورود اسلام به ایران و ساخت لعاب زرین‌فام، این لعاب درخشان با انعکاس طلاگونه‌اش به بستر آثار سفالی از جمله ظرف پیکره‌ها نیز راه پیدا کرد و به دنبال آن ظرف پیکره‌های زرین‌فام کم‌نظیری به‌ویژه در عصر ایلخانی خلق گشتند که تا به امروز جایگاه بسیار ارزشمندی را به خود اختصاص داده‌اند.

در این پژوهش قصد بر این است که ویژگی‌های ریختی و فرمی ابرق‌های پیکره‌ای زرین‌فام که با فرم سر خروس و در دوره ایلخانی ساخته شده‌اند، مورد مطالعه قرار گیرند. بنابراین این مقاله درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها است که چه ویژگی‌های ریخت‌شناسانه‌ای در ابرق‌های پیکره‌ای زرین‌فام دوره ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده‌اند، مشهود است؟ و فرم و ریخت قالب در این ظروف پیکره‌گون چیست؟ برای دستیابی به پاسخ این سؤالات در گام نخست ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده‌اند، معرفی شده و در ادامه به منظور کشف ویژگی‌های ریخت‌شناسانه آن‌ها، فرم و ساختار آثار مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: ریخت‌شناسی، زرین‌فام، ظرف پیکره، ابرق، فرم سر خروس، عصر ایلخانی.

۱. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان «پژوهشی در زیبایی‌شناسی ظروف زرین‌فام دوره ایلخانی» است که با راهنمایی نگارنده دوم و مشاوره نگارنده سوم به انجام رسیده است.

مقدمه

پیکره‌سازی در واژه‌نامه‌ها به معنای شکل‌دادن به مواد سخت و یا ساخت حجمی سه‌بعدی تعریف شده است که در پی بازنمایاندن موجودی جاندار، گیاه و یا نقشی مشخص است. هنر پیکره‌سازی در ایران تقریباً با نخستین گام‌های تمدن شکل می‌گیرد و مجسمه سفالی الهه زن باروری در کرمانشاه که مربوط به هزاره هفتم قبل از میلاد است، یکی از قدیمی‌ترین آثار هنر پیکره‌سازی ایرانی محسوب می‌گردد و گواه بر این مدعا است. در ادامه هنرمندان تلاش کردند که اشیاء کاربردی از جمله ظروف را پیکره‌گون بسازند؛ اشیایی که دارای تزئینات بوده و همچنین کاربری خود را نیز حفظ می‌کردند. کهن‌ترین و درعین حال رایج‌ترین ظرف پیکره‌ها، ظروفی بودند که خروجی‌هایی دهان مانند داشتند و احتمالاً در دوران پیش از تاریخ برای ریختن مایعات در مراسم‌های مذهبی از جمله مراسم تدفین استفاده می‌شدند. با ورود اسلام به سرزمین ایران و در قرون اولیه و میانی اسلامی، شاهد تلاش‌هایی از سوی هنرمندانی هستیم که سعی دارند با تأکید بر جنبه زیباشناختی ظروف و اشیاء کاربردی، آن‌ها را به پیکره مبدل سازند. در این دوران و به پاس خلق لعاب فاخر زرین‌فام و به اوج رسیدن آن در دوره تاریخی ایلخانی، این لعاب درخشان با تالو طلاگونه‌اش به حریم ظرف پیکره‌ها وارد شد و تزئین ظرف پیکره‌های سفالی را زیبایی و لطافتی مضاعف بخشید. با این همه و از آن جایی که هدف این پژوهش بر اساس پاسخ به این پرسش‌ها استوار است که چه ویژگی‌های ریخت‌شناسانه‌ای در ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده‌اند، مشهود است؟ و همچنین فرم و ریخت قالب در ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام با فرم سر خروس چیست؟ تلاش شده علاوه بر معرفی شاخص‌ترین ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام که با فرم سر خروس خلق گشته و از عصر ایلخانی به‌جای مانده‌اند، به ویژگی‌های ریخت‌شناسانه و فرمی این آثار توجه شده و در نهایت تأثیرگذارترین فرم و ریخت غالب در میان این دست از ظروف پیکره‌گون، مشخص گردد. با توجه به مطالعات اولیه انجام‌شده، این فرضیه محتمل است که ابعاد منطقی و متناسب با کاربری ظروف، فرم و ساختار و همچنین ترکیب قطعات گوناگون هندسی در یک ظرف، از مهم‌ترین ویژگی‌های ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس خلق شده‌اند محسوب می‌گردد و ساختار قالب این ابریق‌ها، فرم دایره‌ای و استوانه‌ای شکل است.

پیشینه تحقیق

آثار فاخر سفالین به‌ویژه شاهکارهای زرین‌فام به‌جای مانده از دوره ایلخانی، همچون اقیانوسی بزرگ و عمیق هستند که متأسفانه به‌اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. باید اعتراف کرد که در میان آثار سفالین،

ظرف پیکره‌های نفیس زرین‌فام، متعلق به دوره ایلخانی، مورد بی‌مهری بسیار قرار گرفته‌اند و از آن‌ها به اندازه کافی یاد نکرده و از این دریای زیبایی بی‌خبر مانده‌ایم.

آتینگهاوزن^۱ نخستین پژوهش را در جهت معرفی جامع سبک‌های تولید آثار زرین‌فام در قالب مطالعه و بررسی آثار سبک کاشان انجام داده است و او تنها از ظروف پیکره‌ای ساخته‌شده در کاشان نام می‌برد و ساختار و نقوش آن‌ها را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

ماسون^۲ نیز دیگر پژوهشگری است که به بررسی سفال زرین‌فام کشورهای مختلف از جمله عراق، مصر، سوریه و ایران می‌پردازد و ابرق‌های سرخ‌روسی در مطالعات او جایی ندارند.

باین همه و در میان مطالعات انجام‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، در جایگاه نخست باید از شعبانعلی قربانی^۳ نام برد که ایشان در رساله دکتری خود با عنوان تاریخچه و طراحی سرامیک‌های مجسمه‌ای ایرانی، از ماقبل تاریخ تا به امروز، از سابقه طولانی و پر بار سرامیک‌های مجسمه‌ای ایران در طول قرن‌ها می‌گوید. شعبانعلی قربانی همچنین به خاستگاه ظرف پیکره‌های ایرانی اشاره دارد و کاربری آن‌ها را نیز بیان می‌کند. لازم به اشاره است که تمرکز اصلی این پژوهشگر ایرانی، دوره سلجوقیان است و جای خالی آثار زرین‌فام متعلق به عصر ایلخانی از جمله ظرف پیکره‌ها به خوبی احساس می‌گردد. ظرف مجسمه‌ها با فرم‌های انسانی، حیوانی، هارپی‌ها و پرندگان از جمله آثاری هستند که توسط ایشان معرفی گشته‌اند اما وضعیت ریخت‌شناسی این آثار مورد کنکاش قرار نگرفته است.

از دیگر مطالعات انجام‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، می‌توان به رساله دکتری با عنوان مبانی نظری هنر پیکره‌سازی در ایران عصر سلجوقی، اشاره کرد که توسط مهیار اسدی نگاشته شده است. ایشان در این پژوهش، پیکره‌های به‌جای‌مانده از دوره سلجوقی را معرفی کرده و به مبانی نظری خلق این آثار با تأکید بر رویکرد دین و دولت حاکم پرداخته است. با نگاهی به جامعه آماری این مطالعه خواهیم دید که ظرف پیکره‌های زرین‌فام نیز معرفی گشته‌اند که البته فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد مطالعه نبوده است و تمرکز اصلی ایشان ظرف پیکره‌های انسانی است.

نجیبه رحمانی و فتنه محمودی، پژوهشگرانی هستند که در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سیر تحول هارپی^۴ در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا دوران معاصر»، با رویکردی اساطیری، به معرفی هارپی‌ها و

1. Ettinghausen.

2. Mason.

3. Shabanali Ghorbani.

۴. هارپی به‌عنوان مخلوقی ترکیبی، قدمتی طولانی در هنر ایران دارد و باید خاستگاه آن را در هنر پیش از تاریخ دانست. این نقش به‌عنوان موجود ترکیبی انسان - پرنده، با اساطیر کهن گره خورده است و در گذر زمان، در فرم مشخص و مفاهیم متفاوت استمرار یافته است.

خاستگاه آن می‌پردازند. این پژوهشگران در ادامه از رشد زرین‌فام و ترسیم نقش هارپی بر سفالینه‌های زرین‌فام دوره ایلخانی سخن به میان می‌آورند. با این همه در این نوشتار به جز هارپی‌ها، گونه‌های دیگر از جمله ابریق‌های پیکره‌گون با فرم سر خروس معرفی نمی‌شوند و ساختار ریخت‌شناسانه آثار مورد توجه قرار نگرفته است.

اونورجان اردال،^۵ پژوهشگر ترک بخش طراحی سرامیک دانشگاه سلکوک قونیه است که در پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد خود با عنوان ارزیابی انواع سرامیک‌های دوره سلجوقی از نظر طراحی، سرامیک‌های این عصر تاریخی را به‌ویژه در منطقه آتاتولی، از نظر طراحی و فرایند تولید مورد بررسی و کنکاش قرار داده است؛ و در میان آثار مورد توجه ایشان، ظرف پیکره‌های زرین‌فام نیز به چشم می‌خورند که فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد توجه نبوده و بررسی نگشته‌اند.

با این همه، عاملی که پژوهش حاضر را بدیع می‌نماید، توجه عمیق و تمرکز بر روی ویژگی‌های ریخت‌شناسانه ظرف پیکره‌های سفالین به‌ویژه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به دوره ایلخانی است.

روش تحقیق

نوشتار پیش‌رو، ماهیتی بنیادین دارد و از حیث روش تحقیق، توصیفی تحلیلی است و در زمره پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد؛ در جمع‌آوری منابع از روش میدانی استفاده شده است و منابع کتابخانه‌ای و رجوع به وبگاه‌های معتبر داخلی و خارجی از جمله وبگاه‌های موزه‌ها، در گردآوری اطلاعات نقش داشته‌اند. لازم به اشاره است که رویکرد این پژوهش، رویکردی تاریخنگارانه است.

۱- مبانی نظری تحقیق

۱-۱- لعاب زرین‌فام

در سراسر تاریخچه سفالگری و از میان تمام شیوه‌های تزیین سفال، لعاب زرین‌فام به دلیل درخشش و انعکاس رنگین‌مانی‌اش بسیار مورد توجه و تحسین بوده است. در عصر ایلخانی نیز قطعات سفالی پوشیده از لعاب زرین‌فام زینت بخش بسیاری از مجموعه‌های شخصی و موزه‌های جهان‌اند. زرین‌فام معادل «لوستر»^۶ است و نوعی تزیین رولعابی (رورنگی) است که برای ایجاد جلای فلزی خاصی در سطح قطعات لعاب‌دار استفاده می‌شود. سفالگران ایرانی در قرن‌های هفتم و هشتم هجری/سیزدهم و

5. Onurcan Erdal.

6. Lustre.

چهاردهم میلادی، این نوع رو رنگی‌ها را (لیقه) می‌نامیدند. زرین‌فام در هر دوره‌ای فرآورده‌ای گران‌بها بود و منافع حاصل از آن می‌توانست برای سفالگران انگیزه‌ای قوی باشد تا آنان رموز این فن را نزد خود نگاه دارند و مالک انحصاری این نوع ظروف باشند.^۷

یکی از مهم‌ترین منابع موجود در زمینه چگونگی ساخت لعاب زرین‌فام، متعلق است به ابوالقاسم عبدالله کاشانی است. وی که یکی از اعضای خاندان طاهر کاشانی و تاریخ‌نگار دربار ایلخانان مغول بوده است، در بخش پایانی کتاب ارزشمندش، عرایس الجواهر و نفایس الاطیاب،^۸ مبحثی روشن و عالمانه در باب مواد اولیه و چگونگی ساخت زرین‌فام نگاشته که بی‌شک کلید شناخت و بازسازی این تکنیک ویژه به حساب می‌آید.

۲-۱. ظرف پیکره

خالی‌ازلطف نیست که قبل از تعریف واژگانی ظرف پیکره، به معارفه اجمالی پیکره پرداخته شود. پیکره به آثاری اطلاق می‌شود که صرفاً جنبه زیبایی‌شناختی داشته و هیچ‌گونه کاربردی غیر از آن نداشته باشد. پیکره‌ها در اکثر موارد مستقل هستند و به اشیاء و هنرهای دیگر وابسته نیستند اما گاهی در جهت به کمال رسیدن هنرهای دیگر از جمله معماری، به خدمت آن‌ها در می‌آیند و فضای معماری را تلطیف می‌کنند.

آنچه از عنوان ظرف پیکره مشخص است، وابستگی آن به صنایع دستی است. در واقع این‌گونه آثار در درجه اول اشیای کاربردی هستند که بر وجه زیباشناختی آن تأکید بسیار زیادی شده است. آن‌چنان‌که در نگاه اول، بیننده از منظر زیبایی‌شناسی با آن مواجهه پیدا می‌کند و سپس در گام دوم پی به کاربرد آن می‌برد. اشیایی که دارای تزئین بسیار و قابل توجه‌اند ولی وجه کاربردی خود را همچنان حفظ کرده‌اند.^۹ ظرف پیکره‌ها مشخصه ویژه‌ای در خود دارند و آن حالت مجوف^{۱۰} (میان‌تهی)، بوده است که در بسیاری از موارد به شکل ظرف یا نشانه‌ای از آن نمایش داده شده است. احتمالاً هدف از ساخت آن‌ها، حمل و یا نگه‌داشتن بوده است. شاید مایعی برای مراسمی مقدس یا غذا جهت نیاز متوفی و غیره که ما از آن بی‌اطلاع هستیم. به هر حال، واضح است که آثاری از این دست، اگر هم به صورت عملی استفاده نداشتند، اما کاربردهای نمادین داشته‌اند.^{۱۱}

۷. طهوری، «کاشی‌های زرین‌فام دوره‌ی ایلخانان مغول»، ۷۲.

۸. کاشانی، عرایس الجواهر و نفایس الاطیاب، ۱۱۴.

۹. اسدی، مبانی نظری هنر پیکره‌سازی در ایران عصر سلجوقی، ۱۰۵.

10. Mojavaf.

۱۱. جام تیر، «ویژگی‌های سفالینه‌های پیکره‌ای در ایران پیش از تاریخ»، ۳۰.

۱-۳. ابریق

ابریق - آبریز،^{۱۲} برای نگهداری مایعات همچون آب، شراب و همچنین برای طهارت به کار می‌رفته است و در فرم‌های گوناگون شناسایی شده‌اند. بسیاری از زبان‌شناسان، ابریق را معرب از فارسی می‌دانند و معتقدند که ابریق فارسی معرب است و در اصل فارسی آن، آبراه یا آبریز بوده است.^{۱۳}

۲- معرفی ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی

۱-۲- معرفی نمونه‌ها

ابریق‌های سر خروسی موجود بیشتر فیروزه‌ای هستند و ابریق‌های زرین‌فام به نسبت آن‌ها تعداد کمتری دارند. از این رو تلاش شده از بین نمونه‌های زرین‌فام موجود، آثاری انتخاب گردند که نسبت به رقبا شاخص باشند؛ مؤلفه‌هایی از جمله سلامت ساختاری و سالم بودن نقوش، در دسترس بودن و از همه مهم‌تر تاریخ‌دار بودن آثار، در انتخاب آن‌ها بسیار مهم است. علاوه بر این، سعی شده نمونه‌هایی انتخاب گردند که علاوه بر دارا بودن فرم کلی ساختاری یکسان، در ریزساختارها از جمله فرم تاج، فرم دسته و مؤلفه‌های تصویری، نسبت به دیگر ظروف، سطح بالاتری داشته باشند؛ به‌عنوان مثال، نقوش برجسته‌ای که بر روی مخزن ابریق ساتبیز اجرا شده است و مؤلفه‌های بصری که بر روی ابریق خائنکو و ساتبیز ۲ تصویر شده‌اند، با اختلاف، سرآمد از دیگر رقبا هستند و به زبان ساده، آثار سطح پایین و دم‌دستی انتخاب نشده‌اند. لازم به ذکر است که در انتخاب نمونه‌ها از روش تطبیقی هم استفاده شده است؛ به این معنا که از میان ابریق‌هایی که بسیار مشابه یکدیگر هستند، ظرفی انتخاب شده است که در دسترس بوده، تاریخ‌دار و درعین حال از شرایط فیزیکی بهتری بهره‌مند باشد. به‌عنوان مثال، ابریق موجود در وبگاه آلامی که یک پلنفرم تصاویر آرشیوی است، بسیار مشابه ابریقی است که در موزه سفال و آبگینه موجود است و از آنجایی که ابریق موجود در آبگینه بر خلاف نمونه مشابه‌اش دارای تاریخ است و در دسترس است، ابریق موزه آبگینه انتخاب شده است و آثار مشابه تکرار نشده‌اند.

۱۲. دهخدا، لغت‌نامه، ۳۱۲.

۱۳. ریحانی، عظیمه، «معناشناسی واژه‌های معرب یاقوت، ابریق، استبرق در قرآن کریم»، ۳۷.

ابریق آبگینه

ابریق آلامی

بالین حال و در نهایت شاخص ترین نمونه های ابریق های پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، پنج مورد بوده که در ادامه به معرفی آن ها خواهیم پرداخت.

ابریق کریستیز ابریق شماره ۱ ساتبیز ابریق شماره ۲ ساتبیز ابریق خانتکو اکراین ابریق آبگینه تهران

تصویر شماره ۱-جامعه آماری ابریق های پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۱-۱-۲- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در وبگاه حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره گون زرین فام، ابریقی دسته دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می برد و در حالتی ایستاده و بر روی قاعده دایره ای شکل استوار گردیده است. لازم به اشاره است که دسته تقریباً پهن و میله ای شکلی از قسمت پشت سر خروس به سمت پایین و تقریباً تا نیمه های این ابریق کشیده شده است. این ابریق سفالین، تنها یک دریچه ورود و خروج مایعات داشته و این ناحیه دقیقاً تاج خروس است. بر روی این ابریق زرین فام، نقوش بسیار زیبایی چشم نوازی می کنند که به لحاظ سلامت کیفیت مطلوبی را دارا هستند. شایان توجه است که بر روی این ابریق پیکره ای، کتیبه ای خلق نشده و ابریق

زهدی و دیگران؛ تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق .../۱۴۳

به لحاظ ساختاری، سالم بوده و وضعیت بسیار خوبی دارد. لازم به ذکر است این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام دارای ۲۳/۵ سانتی‌متر ارتفاع و در عریض‌ترین ناحیه، حدوداً ۱۴/۵ سانتی‌متر پهنا دارد و هم‌اکنون در وبگاه حراجی کریستیز^{۱۴} قابل دسترسی است. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، ایران مرکزی یا شمالی است و متأسفانه شهر محل ساخت این ظرف پیکره مشخص نیست. طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره نیز اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۲- ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.Christies.com

۲-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (موجود در وبگاه حراجی

ساتبیز)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین‌فام است که با فرم سر خروس و در دوره ایلخانی ساخته شده است. این ابریق دارای دسته‌ای ظریف و لوله‌ای شکل است که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین‌تر از تاج آغاز می‌شود و تقریباً تا نیمه‌های ابریق امتداد پیدا می‌کند. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی است که محل ورود مایعات، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرند، ناحیه خروجی است. لازم به اشاره است که در سرتاسر این ابریق، شاهد خودنمایی نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره‌ای شکل اثر، هیچ نقشی تصویر نشده است. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برد. شایان توجه است این ظرف پیکره زرین‌فام ۳۵ سانتی‌متر ارتفاع دارد و قطر آن در عریض‌ترین نقطه تقریباً ۱۸ سانتی‌متر است و هم‌اکنون در وبگاه حراجی ساتبیز^{۱۵} قابل دسترسی است. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای،

14. www.christies.com

15. www.sothebys.com

کشور ایران و شهر محل ساخت آن کاشان است. طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره نیز اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۳- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۳-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (موجود در وبگاه حراجی

ساتبیز)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در عصر تاریخی ایلخانی خلق گشته است. نکته بسیار مهمی که در مواجهه اول با این اثر دریافت خواهیم کرد، زیبایی بصری خارق‌العاده آن است که حاصل وجود نقوش گیاهی و انسانی بسیار ظریف و باکیفیت است. همراهی دوردیف کتیبه در ناحیه گردن خروس نیز به زیبایی این اثر افزوده است. شایان ذکر است همان‌گونه که نقوش به‌کاررفته و نحوه اجرای آن‌ها بسیار مطلوب است، متأسفانه در برخی نواحی، نقوش دچار محوشدگی گشته‌اند. باید اشاره داشت که متأسفانه دسته این اثر فاخر آسیب دیده و به طور کامل تخریب شده است و فقط دو زائده در قسمت ابتدا و انتهای دسته به جای مانده است. علاوه بر این، ناحیه‌ای در قسمت پایینی اثر، دقیقاً زیر زائده قسمت انتهایی دسته دچار آسیب دیدگی شده و سوراخ گشته است. باید اشاره کرد که این ابریق زرین فام، تنها دارای یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بوده که در ناحیه تاج خروس واقع شده است. متأسفانه اطلاعاتی در مورد ابعاد این ظرف پیکره در اختیار نیست و طبق اطلاعات موزه‌ای، طبقه‌بندی مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان بوده و طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره مربوط به اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی می‌گردد. این اثر ارزنده هم اکنون در وبگاه حراجی ساتبیز قابل دسترسی است.

تصویر شماره 4- ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۴-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه خانتکو، کیف اکرین)

این ظرف پیکره‌گون زرین‌فام، ابریقی دسته‌دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می‌برد و در حالتی ایستاده و بر روی سطح مقطعی دایره‌ای شکل استوار گردیده است. نکته حائز اهمیت اینکه، دسته این ابریق سفالین از جنس فلز است و در دو نقطه به بدنه این اثر پیچ شده است. همچنین در بالاترین نقطه این ابریق، درپوشی فلزی مشاهده می‌گردد که دقیقاً بر روی تاج خروس قرار گرفته است. به احتمال قریب به یقین، این دسته به همراه درپوش، مؤلفه‌هایی هستند که بعدها و در پی تخریب دسته اصلی اثر، بدان اضافه شده‌اند. شایان توجه است که در این اثر فقط یک دریچه برای ورود و خروج مایعات می‌بینیم و آن هم در ناحیه تاج این ابریق قرار گرفته است. بر روی بدنه این ظرف پیکره ایلخانی، نقوش زیبا و متعددی خلق شده که جز در ناحیه سمت راستی تاج، در سایر نواحی بسیار سالم باقی مانده و وضعیت مطلوبی دارند؛ باید اشاره داشت که ناحیه سمت راستی تاج، آسیب دیده و شکسته شده است و در دسترس نیست. همچنین کتیبه‌هایی نیز بر روی بدنه این ابریق به چشم می‌خورند که در دو ناحیه، یکی در قسمت بالایی یعنی گردن خروس و دیگری در قسمت‌های انتهایی یعنی نزدیک به سطح مقطع اثر اجرا شده‌اند. لازم به ذکر است که ساختار کلی این اثر خوب ارزیابی می‌گردد و فقط همان‌طور که اشاره شد، دسته سفالین این ابریق تخریب شده و در دسترس نیست. لازم به ذکر است تا به امروز، این اثر، تنها ابریق زرین‌فامی است که از وجود درپوش در قسمت بالایی تاج بهره می‌برد. این ظرف پیکره زرین‌فام دارای ۲۸/۵ سانتی‌متر ارتفاع است و قطورترین نقطه آن حدوداً ۱۶/۵ سانتی‌متر پهنا دارد و هم‌اکنون در موزه خانتکو شهر کیف و در کشور اکرین نگهداری می‌شود. طبق اطلاعات موزه‌ای، طبقه‌بندی

مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان است و طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره، اواخر قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۵- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۵-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه سفال و آبگینه تهران)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در دوره تاریخی ایلخانی خلق شده است. این ابریق دارای دسته‌ای ظریف و نسبتاً پهن است که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین تر از تاج آغاز می‌شود و تقریباً تا نیمه‌های ابریق امتداد می‌یابد. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره‌گون زرین فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی است که محل ورود، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرنده، ناحیه خروجی مایعات است که دو سوراخ تعبیه شده در این ناحیه، وظیفه خروج مایعات را بر عهده دارند. لازم به اشاره است که در سرتاسر این ابریق، شاهد نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره‌ای شکل، نقشی ایجاد نشده و به جای نقش، کتیبه‌ای در این ناحیه به چشم می‌خورد. لازم به ذکر است که در بعضی از نواحی قطور بدنه نیز کتیبه‌هایی مشاهده می‌گردد. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برد؛ اما در قسمت‌هایی از جمله دسته این اثر زرین فام، رنگ‌پریدگی‌هایی مشاهده می‌شود. شایان توجه است این ظرف پیکره‌گون زرین فام ۳۹/۵ سانتی‌متر ارتفاع داشته و قطر آن در عریض‌ترین ناحیه، حدوداً ۱۹/۵ سانتی‌متر است و هم‌اکنون در موزه سفال و آبگینه شهر تهران و در کشور ایران نگهداری می‌گردد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، کشور ایران و شهر کاشان است و طبقه‌بندی زمانی آن، سده هفتم هجری قمری و دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۶- ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۳- تحلیل ریخت‌شناسانه نمونه‌های منتخب

۱-۳- تعریف ریخت‌شناسی

ریخت‌شناسی دانشی در حوزه مطالعات ادبی است که هم‌اکنون در سایر عرصه‌ها از جمله در مطالعات هنری کاربرد دارد. اصطلاح ریخت‌شناسی یا مرفولوژی،^{۱۶} نخستین بار به وسیله ولادیمیر پراپ،^{۱۷} محقق و مردم‌شناس روس مطرح شد. وی این اصطلاح را از دانش زیست‌شناسی وام گرفته و معتقد است که ریخت‌شناسی یعنی بررسی و شناخت اجزای تشکیل دهنده گیاه و ارتباط آن‌ها با یکدیگر و با کل گیاه. وی پژوهش در اشکال ظاهری موجود (اعم از زنده و غیرزنده)، را وظیفه ریخت‌شناسی می‌داند. می‌توان گفت ریخت‌شناسی ارتباط تنگاتنگی با ساختار و شکل دارد؛ از این رو برای درک و مطالعه یک اثر باید اجزا و عناصر آن را بررسی کرد.^{۱۸} به بیان دیگر تحقیق در ساختارهای آثار هنری، شناخت اشکال و گونه‌های آن و هر نوع تقسیم‌بندی که بتواند آثار را بر اساس مشخصه‌هایی متمایز کند، از مقوله ریخت‌شناسی است.^{۱۹} با توجه به اینکه اساس نقد در هنر با هر رویکردی معطوف به فرم اثر هنری است، لذا به مدد این رویکرد می‌توان به تصویری کلی از ریخت آثار دست‌یافت و بدین ترتیب آن‌ها را مورد بررسی و تحلیل

16. Morphology.

17. Vladimir Propp.

۱۸. گلدمن، نقد تکوینی، ترجمه محمد غیاثی، ۱۰-۹.

۱۹. سرامی، از رنگ گل تا رنج خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه، ۴.

۲-۳- مبانی تحلیل

در این مطالعه به منظور تحلیل ساختاری ظرف پیکره‌های زرین فام عصر ایلخانی، فرم آثار را با رویکرد ریخت‌شناسانه مورد بررسی قرار خواهیم داد و بر این اساس، مؤلفه‌هایی همچون توجه به ابعاد، نوع کاربری، فرم ظروف، ترکیب قطعات با یکدیگر، توجه به نواحی منقوش و خالی از نقش، نواحی کتیبه‌دار، قسمت‌های تخریب‌شده و... مورد کنکاش قرار خواهند گرفت. باتکیه بر این مؤلفه‌ها، ابعاد کلی ظرف‌های پیکره‌ای و ابعاد قطعات تشکیل‌دهنده آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و همچنین ساختار کلی ظروف و فرم اجزای تشکیل‌دهنده آن مورد توجه خواهد بود و تلاش می‌گردد این اطلاعات به همراه نوع کاربری آثار، اشاره به نواحی تحت پوشش نقوش، نواحی غیر منقوش و نواحی دارای کتیبه، در جداولی منظم قرار گرفته و تنظیم گردند. لازم به اشاره است که برای هر یک از ظرف پیکره‌های زرین فام، پلانی خطی ترسیم خواهد شد که در این پلان، موقعیت اجزای تشکیل‌دهنده ظروف با شماره‌گذاری مشخص خواهد شد.

۳-۳- تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس

۱-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، (وبگاه حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره‌گون، یک ابریق زرین فام است که در بالاترین ناحیه‌اش سردیسی از یک خروس خلق شده و بر همین اساس لقب ابریق سر خروسی را به خود اختصاص داده است. این ابریق یا تَنگ که کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده دارد، ارتفاعی به اندازه ۲۳/۵ سانتی‌متر را دارا است و پهنای آن در عریض‌ترین نقطه حدوداً ۱۴/۵ سانتی‌متر است. با نگاهی به تصاویر این ابریق زرین فام، مشاهده می‌گردد که ساختار کلی آن پیچیدگی خاصی نداشته و بسیار ساده است. لازم به اشاره است که این تَنگ سر خروسی، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد و دقیقاً ناحیه تاج خروس، در بالاترین نقطه، نقش دریچه و دهانه ورود و خروج را بازی می‌کند؛ این تاج در حقیقت نوار تسمه‌مانندی به پهنای تقریبی ۱/۵ سانتی‌متر بوده که با فرم یک بیضی باریک ساخته شده است. باید اشاره کرد که سطح بالایی تاج خروس صاف بوده و انحنایی طاق گونه ندارد. تاج خروس از زمینه‌ای به رنگ سفید بهره می‌برد و دو خط افقی با رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره، سطح بالایی و پایینی تاج را از ناحیه صورت متمایز کرده است؛ همچنین خطوط عمودی و کوتاه، از نوار بالایی تاج به سمت نوار پایینی آن کشیده شده‌اند که با فاصله‌ای تقریباً یکسان و با همان رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره و به صورت مسطح، نقش شده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه

این خطوط کاملاً موازی یکدیگر نبوده و به صورت یک دست و عمودی ترسیم نشده‌اند. شایان توجه است که در بالاترین نقطه تاج و دقیقاً بر روی خط افقی و قهوه‌ای رنگ بالایی، یک خط افقی با لعاب فیروزه‌ای خودنمایی می‌کند که در قسمت جلویی پررنگ‌تر است و در ناحیه میانی به شدت دچار محوشدگی گشته است. این دریچه ورودی و خروجی در پلان خطی اثر، با عدد شماره ۱ قابل مشاهده است. تاج خروس بر روی یک ساختار استوانه‌ای لوله مانند قرار گرفته است؛ این ساختار لوله مانند به گونه‌ای طراحی شده است که هر چه به سمت پایین حرکت می‌کند عریض‌تر می‌شود و این سیر حرکتی تا عریض‌ترین ناحیه تنگ یعنی مخزن ادامه پیدا می‌کند و از عریض‌ترین نقطه به بعد از پهنای تنگ کاسته شده و این پیمایش مسیر، ساختاری پیازی شکل را رقم می‌زند. در نگاه اول به ناحیه مخزن این اثر، چهار فضای منقوش مشاهده می‌گردد که توسط ۵ خط قهوه‌ای سرتاسری که به دور مخزن کشیده شده‌اند، از یکدیگر جدا شده‌اند. لازم به اشاره است که به جز خط اول و خط پایانی، سه خط دیگر به صورت دورشته‌ای و با رعایت فاصله از هم اجرا شده است. در فضای بالایی مخزن یک سری خطوط سرگردان با فرم پیچان مشاهده می‌شود که ضخامت آن‌ها نیز در نقاط مختلف متغیر است و به احتمال فراوان هدف هنرمند، فقط پر کردن فضاهای خالی این منطقه بوده است. دومین ناحیه مخزن از حیث خودنمایی لعاب فیروزه‌ای بسیار دل‌انگیز است. در این ناحیه، در بین فضاهای فیروزه‌ای، خطوطی قهوه‌ای و سرگردان حضور دارند که نسبت به خطوط فضای بالایی از ضخامت کمتری برخوردار هستند و با بی‌نظمی درهم تنیده شده‌اند. این نقوش در عین بی‌نظمی، فضاهای سفید و خالی از نقش را به درستی، از حیث رعایت سواد و بیاض پوشش داده‌اند. منطقه سوم مخزن که بزرگ‌ترین ناحیه نیز محسوب می‌شود از وجود نقوشی انتزاعی و در عین حال منظم بهره می‌برد. نقوشی که به رنگ قهوه‌ای روشن و به صورت مسطح بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. در این ناحیه علاوه بر نقوش انتزاعی، خطوطی پیچان و منحنی نیز مشاهده می‌گردد که در نهایت اشکالی قرینه را خلق کرده‌اند. اما در نهایت پایین‌ترین قسمت مخزن باز هم به صورت پوشیده از نقوش مختلف خودنمایی می‌کند؛ نقوشی که حاصل پیچ‌وتاب خطوط قهوه‌ای رنگ روشن هستند و بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. شایان توجه است که در این ناحیه نیز رد پای لعاب فیروزه‌ای به چشم می‌خورد. لعابی که فضای بین دو خط سرتاسری و قهوه‌ای رنگ را پر کرده است.

سرانجام ناحیه انتهایی مخزن بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که با فرم یک پیاله معکوس و به پهنای تقریبی ۱/۸ سانتی متر ساخته شده است، آرام می‌گیرد. باید اشاره کرد که در قسمت ابتدایی و بالایی ساختار لوله مانند تنگ یعنی دقیقاً ناحیه پایینی تاج خروس، با اضافه کردن خمیر گل و طراحی مثلث گونه، نوک خروس خلق گشته است؛ این نوک در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده است. همچنین در دو

طرف سر خروس با افزودن خمیر گل، دو ناحیه محدب‌گونه ایجاد شده که به تکامل فرم صورت خروس کمک کرده است. شایان توجه است که این ابریق زرین‌فام از وجود یک دسته با فرم فیتیله‌ای نیز بهره می‌برد که با ساختاری شبیه به یک عصا ساخته شده است. ابتدای این دسته به ناحیه پشت سر خروس متصل و قسمت انتهایی آن به نیمه بالایی مخزن وصل شده است. لازم به ذکر است که بر روی دسته هیچ طرح و نقشی مشاهده نمی‌گردد و تمامی سطوح دسته اعم از سطح بیرونی، سطح داخلی و لبه‌های آن با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده‌اند. ارتفاع دسته حدوداً ۱۰/۵ سانتی‌متر است و موقعیت آن نیز در پلان خطی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره می‌کند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی سطوح این ابریق زرین‌فام، نقوشی زیبا خودنمایی می‌کنند و فقط سطح مقطع پیاله‌ای شکل ابریق از وجود هرگونه نقشی بی‌بهره مانده است. این ناحیه فاقد نقوش، در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده است.

تصویر شماره ۷- پلان خطی ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در وبگاه حراجی کریستیز

۲-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (وبگاه حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره ایلخانی یک ابریق یا تنگ زرین‌فام است که در بالاترین ناحیه خود از وجود یک پیکره با فرم سر خروس سود می‌برد. این تنگ سر خروسی کاربری سرو مایعات را داشته و ارتفاع آن ۳۵ سانتی‌متر است. در نگاه نخست به این اثر، زیبایی چشمگیری را مشاهده می‌نماییم که حاصل وجود فضاهای برجسته منقوشی است که با فرم بته‌جقه‌های واژگون ساخته شده‌اند. علاوه بر این، فرم تاج کنگره‌دار خروس نیز بر زیبایی این ظرف پیکره، بسیار افزوده است. تاج این ابریق سر خروسی به زیبایی

هرچه تمام‌تر ساخته شده است و دليل آن حضور کنگره‌هايی است که با فرم بته‌جقه‌هاي باريک و بلند خلق شده‌اند. بايد اشاره گردد که اين تُنگ سر خروسی زرین‌فام از وجود دو دريچه مجزا برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد. دريچه ورودی که همان تاج کنگره‌دار خروس است و دريچه خروجی که در حقیقت نوک خروس بوده و خود شامل دو سوراخ می‌شود. ناحیه تاج خروس یک نوار تسمه‌ای شکل بوده که بر فراز سر خروس قرار گرفته است و در واقع یک بیضی باریک است. بايد اشاره گردد که سطح بالایی تاج خروس، مسطح نبوده و با شیارهای بسیار منظمی، کنگره‌دار شده است. نکته جالب توجه اینکه شیارهای موجود بر روی تاج خروس، فضاهای برجسته‌ای خلق کرده که دقیقاً مشابه فرم گیاهی بُته‌جقه بوده و به‌صورت واژگون خودنمایی می‌کنند. شایان توجه است که قسمت کنگره‌دار تاج خروس فاقد هرگونه دورگیری بوده و بته‌جقه‌ها در بستری به رنگ سفید اجرا شده‌اند؛ فضای بین این نقوش، خالی از هرگونه طرح و نقشی است. لازم به ذکر است که تاج خروس در قسمت دسته ابريق ارتفاع کمتری را به خود اختصاص داده است و هرچه به سمت نوک خروس حرکت می‌کنیم، ارتفاع تاج بیشتر می‌شود. محل قرارگیری تاج که دريچه ورودی اثر نیز است، در پلان خطی با عدد شماره ۱ مشخص شده است. شایان توجه است که بلافاصله بعد از تاج ساختار کلی تُنگ آغاز می‌گردد که این ساختار با فرمی پيازی شکل ساخته شده و در حقیقت استوانه‌ای لوله‌ای شکل بوده که هرچه به سمت پایین حرکت می‌کند به پهنای آن افزوده می‌گردد. در بالاترین قسمت این استوانه، دقیقاً در ناحیه مقابل دسته، نوک خروس قرار گرفته که با استفاده از خمیر گِل و با فرمی مثلث گونه ساخته شده است و قسمت جلویی آن خیلی تیز نیست و قوس نسبتاً ملایمی دارد. در قسمت جلویی و در دو طرف نوک، دو سوراخ تعبیه شده که با فرمی بادامی و به‌صورت افقی طراحی و ساخته شده‌اند. موقعیت نوک خروس به همراه دريچه‌هاي خروج، در پلان خطی با عدد شماره ۲ قابل مشاهده است. مطابق روال معمول ساختار صورت در ابريق‌هاي سر خروسی، در دو طرف صورت این ابريق نیز دو ناحیه برآمده و محدب گونه اجرا شده است که فرمی دایره‌ای شکل دارند و درون این دایره‌ها، نقوش گیاهی بسیار زیبایی از اسلیمی‌هاي پيچان خودنمایی می‌کنند؛ اسلیمی‌هايی که به‌صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای روشن تصویر شده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه در درون این ناحیه دایره‌ای شکل و دقیقاً در قسمت شمال شرقی، یک دایره کوچک‌تر نیز نقش شده است که همان چشم خروس است و دقیقاً در وسط این دایره، یک نقطه قهوه‌ای رنگ نسبتاً درشت مشاهده می‌گردد که در واقع تخم چشم خروس است. شایان ذکر است که اسلیمی‌هاي موجود در این برآمدگی محدب‌گونه، دو مسیر

اسپیرالی را دنبال می‌کنند که یکی مسیر دایره‌ای بزرگ‌تر یعنی همان محیط دایره است و اسپیرال دوم از چشم خروس منشعب شده است. این ابریق دارای یک دسته فیتیله‌ای و گرد است که دقیقاً از ناحیه پشت سر خروس آغاز شده و با قوسی بسیار خفیف و ملایم روبه‌جلو حرکت می‌کند و یکباره با چرخشی زیاد، روبه‌پایین به حرکت خود ادامه داده و به قسمت بالایی مخزن متصل می‌گردد. لازم به ذکر است که در محل قوس دسته، یک زانده طراحی و اجرا شده که به نظر می‌رسد وظیفه کنترل خروج ناگهانی مایعات را بر عهده دارد؛ بدین معنا که با قرار گرفتن انگشت شصت بر روی آن، ابریق به‌صورت کنترل‌شده خم می‌شود و خروج مایعات به‌صورت دلخواه صورت می‌گیرد. لازم به توضیح است که بر روی دسته این ابریق، هیچ‌گونه نقش و طرحی مشاهده نمی‌گردد و فقط بر روی لبه‌های جانبی آن یک نوار مسطح سرتاسری قهوه‌ای‌رنگ تصویر شده است؛ نواری که دقیقاً در وسط دسته اجرا شده و فضای سمت چپی و راستی آن، کاملاً به طور مساوی تقسیم شده است. محل قرار گرفتن دسته در پلان خطی با عدد شماره ۳ و محل ایجاد زانده روی آن نیز با عدد شماره ۴ قابل تشخیص است. مخزن بسیار زیبا و منقوش این ابریق در عریض‌ترین نقطه‌اش، قطری در حدود ۱۸ سانتی‌متر را دارا است و در قسمت انتهایی به قاعده‌ای دایره‌ای‌شکل متصل می‌گردد. آنچه در نگاه اول به مخزن ابریق توجه را جلب می‌کند، نواحی برجسته و برآمده‌ای است که به زیبایی هر چه تمام‌تر خلق گشته‌اند. در قسمت بالایی مخزن یک فرم بسیار زیبا که در هنرهای سنتی نیز مقدس به شمار می‌آید، بر گرداگرد ابریق، پنج مرتبه تکرار شده است. این فرم ساختاری قندیل نام دارد که از گردن خروس آویزان شده و دقیقاً به خط قهوه‌ای‌رنگ ناحیه پایینی سر خروس متصل گشته است. در ناحیه مرکزی مخزن و دقیقاً پایین قندیل‌ها، یک نقش بسیار زیبای دیگر مشاهده می‌گردد که به‌صورت برجسته و با ابعاد بزرگ‌تر از قندیل‌ها، برگرداگرد مخزن خلق گشته‌اند. این فرم بسیار زیبای گیاهی، بته‌جقه نام دارد که به‌صورت وارونه و معکوس، به سمت ناحیه انتهایی مخزن کشیده شده‌اند. نکته بسیار مهم در مورد این بته‌جقه‌ها این است که در درون هر یک از آن‌ها، یک بته‌جقه دیگر و بافاصله از دیوار محیطی خودنمایی می‌کند. این بته‌جقه‌های درونی، بر روی برآمدگی واقع شده‌اند و پیچ‌وتاب‌های نقوش اسلیمی را به همراه دارند؛ اسلیمی‌هایی که نسبتاً ظریف، به رنگ قهوه‌ای و به‌صورت مسطح اجرا شده‌اند. لازم به توضیح است که ساختار سطح مقطع دایره‌ای‌شکل این ابریق به فرم یک پیاله معکوس طراحی شده و ارتفاع آن حدوداً ۳/۵ سانتی‌متر است. نکته حائز اهمیت اینکه به غیر از قاعده دایره‌ای‌شکل این اثر، سایر نواحی منقوش هستند. موقعیت سطح مقطع ظرف پیکره در پلان خطی با عدد شماره ۵ قابل مشاهده است.

تصویر شماره ۸- پلان خطی ابريق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در وبگاه حراجی ساتییز

۳-۳-۳- ابريق پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (وبگاه حراجی ساتییز)

این ظرف پيكره‌گون متعلق به عصر ایلخانی، در حقیقت یک ابريق یا تُنگ زرین‌فام است که در بالاترین نقطه خود از وجود یک سردیس با فرم خروس بهره می‌برد و بر همین اساس نیز به ابريق سر خروسی شهرت یافته است. این تُنگ زرین‌فام سر خروسی به احتمال فراوان کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده داشته و متأسفانه در اطلاعات موزه‌ای آن، به ابعاد ظرف پيكره اشاره‌ای نشده است. در اولین نگاه به این اثر زرین‌فام، آنچه توجه زیادی را به خود جلب می‌کند، نقوش بسیار زیبای تصویر شده بر روی آن به‌ویژه در ناحیه مخزن اثر است که در این میان، تصاویر مربوط به پنج پيكره انسانی بسیار سرآمد است. ناحیه مخزن به لحاظ دارا بودن فرم‌های زیبای هندسی، نواحی حاوی کتیبه، نقوش گیاهی و تصاویر زیبایی از پيكره‌های انسانی، بسیار حائز اهمیت است. مخزن ابريق یک ساختار پیازی‌شکل داشته که در بالاترین نقطه‌اش یک نوار سرتاسری به دور گردن ابريق کشیده شده است؛ این نوار از یک الگوی زیبای هندسی میزبانی می‌کند که گره طنابی‌بافت نام دارد و با لعاب سفید، بر زمینه‌ای قهوه‌ای اجرا شده است. کمی پایین‌تر از این گره زیبا، یک فضای کتیبه‌دار خودنمایی می‌کند که توسط دو خط افقی سرتاسری سفیدرنگ از دیگر فضاها متمایز شده است. زمینه این ناحیه کاملاً به رنگ قهوه‌ای روشن بوده و با تکنیک ایجاد خراش، کتیبه‌ای به خط کوفی تزئینی اجرا شده است؛ با توجه به اینکه رنگ کتیبه سفید است و بر اثر خراشیدگی ایجاد شده است، می‌توان با قاطعیت گفت که رنگ زمینه اصلی ابريق سفید بوده است. متأسفانه متن این کتیبه قابلیت خوانش ندارد. بلافاصله بعد از این ناحیه یک منطقه حاوی کتیبه و نقوش هندسی به چشم می‌خورد که از بالا توسط یک خط افقی بسیار ظریف قهوه‌ای‌رنگ و از قسمت انتهایی

توسط یک خط افقی سرتاسری قهوه‌ای‌رنگ و نسبتاً ضخیم، از دیگر نواحی جدا شده است. در این ناحیه کتیبه‌ای سرتاسری و نقوشی هندسی حضور دارند و محل قرارگیری آن‌ها به‌گونه‌ای است که نقوش هندسی در نیمه بالایی و کتیبه‌ها در نیمه پایینی اجرا شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که انگار منطقه دقیقاً به دو نیمه مساوی تقسیم شده است. نقوش هندسی نیمه بالایی نقوشی دایره‌ای و ظریف هستند که در کنار هم و با تعداد فراوان قرار گرفته‌اند و درون هر یک از آن‌ها یک نقطه ترسیم شده است. لازم به ذکر است که تمامی این نقوش به‌صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند. باید اشاره کرد با وجود نقوشی که بسیار زیبا تصویر شده و چشم‌نوازی می‌کنند، بخش‌هایی از این ابریق شدیداً آسیب دیده و تخریب شده است؛ دسته این اثر زیبا، ناحیه‌ای است که شدیداً آسیب دیده و بر اثر شکستگی کاملاً از بین رفته است و فقط دو زائده که مربوط به قسمت ابتدایی و انتهایی دسته است باقی مانده است؛ زائده بالایی دقیقاً پشت سر خروس و دیگری به قسمت بالایی مخزن متصل شده است. این زائده‌ها در پلان خطی اثر با شماره‌های ۱ و ۲ قابل شناسایی هستند. همچنین در نواحی پایینی مخزن، دقیقاً کمی پایین‌تر از زائده ناحیه پایینی دسته، قسمتی از تنگ تخریب و سوراخ شده است؛ محل مربوط به این تخریب و سوراخ‌شدگی نیز در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره دارد. لازم به اشاره است که این ابریق سر خروسی زرین‌فام، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد که همان تاج خروس است و در بالاترین ناحیه این ابریق، تاج خروس قرار گرفته که در واقع یک نوار تسمه‌مانند است که به فرم یک بیضی باریک ساخته شده است و در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل رویت است. لازم به ذکر است در دو طرف صورت خروس، برآمدگی‌هایی ایجاد شده که مؤلفه‌هایی از جمله چشم‌ها به‌صورت مسطح، بر آن تصویر شده‌اند. فرم ساختاری چشم‌ها به‌گونه‌ای است که دقیقاً در قسمت مرکزی صورت، یک دایره قهوه‌ای‌رنگ تصویر شده و درون این دایره با رعایت فاصله، یک دایره با محیط کوچک‌تر ترسیم شده است و این توالی با خلق دایره‌های کوچک‌تر ادامه یافته تا به دایره مرکزی برسد و درون دایره مرکزی که کوچک‌ترین آن‌ها نیز محسوب می‌شود، یک نقطه بسیار کوچک نقش شده است که تخم چشم خروس است. لازم به اشاره است که تمامی دایره‌ها و نقطه مرکزی آنها به‌صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای، بر زمینه‌ای سفید خلق شده و تا حدودی دچار محوشدگی لعاب گشته‌اند. در قسمت جلویی ناحیه سر، ناحیه‌ای مثلث‌شکل به چشم می‌خورد که با افزودن خمیر گل ساخته شده و در نهایت فرم نوک پرنده حاصل گشته است. باید اشاره داشت که بر روی این نوک، دو حفره مقعرگونه با فرم بادامی‌شکل افقی مشاهده می‌گردد که سوراخ نبوده و فقط نمایی از دریچه‌های خروجی را به نمایش گذاشته‌اند. این حفره‌های گود و مقعر خلق شده بر روی نوک خروس، در پلان خطی مربوط به اثر کاملاً مشهود هستند. بعد از تاج خروس، گردن تنگ آغاز

می‌شود که فرمی استوانه‌ای شکل و لوله مانند داشته و به سمت پایین حرکت می‌کند؛ گردن اثر که سر خروس هم جزئی از آن محسوب می‌شود، در طول مسیر و حرکت به سمت پایین، عریض‌تر می‌گردد و این افزایش پهنا تا عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه یافته و از آنجا به بعد از عرض ابريق کاسته می‌شود و این فرایند تا محل اتصال به پایه ادامه پیدا می‌کند. شایان توجه است که بر روی ناحیه بالایی مخزن و روی گردن ابريق، دو نوار افقی سرتاسری به چشم می‌خورد که حاوی کتیبه‌اند و این کتیبه‌ها به صورت مدور به دور تنگ تابیده شده‌اند؛ بدون شک وجود این نوارهای کتیبه‌دار به زیبایی بصری اثر افزوده است. موقعیت نوارهای کتیبه‌دار ظرف پيكره نیز در پلان خطی مشخص شده‌اند و اعداد شماره ۵ و ۶ بدان‌ها اشاره دارد. از دیگر نکاتی که در مورد این ابريق می‌توان بیان کرد، سطح مقطع این ظرف پيكره‌گون است که ساختاری با فرم یک پیاله معکوس را دارد و باید اشاره داشت که بر خلاف سایر نواحی منقوش اثر، این منطقه فاقد هرگونه نقش و طرحی است. این سطح مقطع در پلان خطی با عدد شماره ۷ قابل مشاهده است.

تصویر شماره ۹- پلان خطی ابريق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در وبگاه حراجی سائیز

۳-۳-۴- ابريق پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موزه خاننکو، کیف اکرین)

این ظرف پيكره متعلق به دوره تاریخی ایلخانی، یک تنگ یا ابريق زرین‌فام بوده که در بالاترین ناحیه خود سردیسی از یک خروس را به همراه دارد و به علت وجود همین سردیس، به تنگ سر خروسی معروف گشته است. کاربری این ابريق زرین‌فام نیز سرو مایعات بوده و درازایی به ارتفاع ۲۸/۵ سانتی‌متر را دارا است. در نگاه نخست به این ظرف پيكره، نکته‌ای جلب توجه می‌کند و آن هم وجود یک دسته فلزی، همراه با اتصال پیچ‌ومهره‌ای و همچنین وجود یک درپوش فلزی در قسمت بالایی اثر است. آنچه مسلم است،

عدم تعلق عناصر یادشده به ظرف پیکره است و به طور حتم پس از تخریب دسته، در جهت ترمیم، مرمت و یا زیباسازی اثر، بدان اضافه شده است. در هر صورت این اثر زرین فام از حیث حضور یک مؤلفه ساختاری غیرهم جنس و فلزی، منحصر به فرد است. محل قرارگیری دسته فلزی این ظرف پیکره، در پلان خطی با عدد شماره ۱ قابل مشاهده است. علاوه بر وجود عناصر فلزی در این اثر، به کار رفتن نقوشی بسیار زیبا به همراه دوردیف کتیبه، بر خاص بودن این ظرف پیکره افزوده است. این تُنگ زرین فام از وجود دو دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره مند است؛ به گونه ای که تاج خروس همان دریچه ورودی بوده و نوک خروس نقش دهانه خروجی را ایفا می کند. این اثر سر خروسی مطابق اکثر نمونه های موجود از این عصر، بر خلاف داشتن عناصر تزئینی و نقوشی زیبا، از ساختار کلی ساده و غیر پیچیده ای سود می برد. تاج خروس که در بالاترین نقطه این ظرف پیکره قرار دارد، متشکل از یک نوار تسمه ای شکل بوده که با ساختاری شبیه به یک بیضی باریک طراحی و ساخته شده است و ناحیه جلویی و عقبی آن کمی به سمت جلو و عقب تمایل یافته است. قسمت بالایی این تاج مسطح بوده و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی متر است. لازم به ذکر است که قسمت جلویی تاج، دقیقاً ناحیه بالای نوک، شکسته شده و از بین رفته است و یک درپوش فلزی که بر روی خود یک پیکره فلزی پرنده گون نیز به همراه دارد، روی تاج قرار گرفته است. شایان توجه است چندین خط مسطح به صورت عمودی، از نقطه بالایی تاج به سمت ناحیه پایینی تاج کشیده شده اند که این خطوط قهوه ای رنگ بوده و بافاصله از یکدیگر، بر زمینه ای سفید اجرا شده اند. لازم به ذکر است که در فضای خالی بین خطوط عمودی، هیچ طرح و نقشی تصویر نشده است. موقعیت تاج در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده است و ناحیه شکسته شده آن نیز با رنگ مشکی در پلان خطی مشهود است. لازم به اشاره است که همانند همه ابریق های سر خروسی زرین فام، بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختار کلی ابریق شروع می شود که باز هم پیازی شکل بوده و در حقیقت یک استوانه لوله ای شکل است که از بالا به پایین عریض می شود؛ باز هم مطابق دیگر ابریق های سر خروسی، عریض شدن تا پهن ترین قسمت مخزن که حدوداً ۱۶/۵ سانتی متر است ادامه پیدا می کند و پس از آن از پهنای تُنگ کاسته شده و به پایه ای دایره ای شکل با فرمی شبیه به یک پیاله معکوس متصل می گردد؛ این پیاله بر خلاف سایر نواحی تنگ فاقد هرگونه نقشی است و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی متر است. محل قرارگیری سطح مقطع پیاله ای شکل ابریق در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص است. در ابتدای فرم استوانه ای شکل و در ناحیه سر خروس، با اضافه کردن خمیر گل به قسمت جلویی سر و دقیقاً ناحیه مخالف دسته، فرم نوک خروس شکل گرفته است. لازم به ذکر است که قسمت جلویی نوک خیلی تیز طراحی نشده و قوسی ملایم دارد. نوک خروس تقریباً فرمی مثلث گونه دارد و دریچه های خروجی که در حقیقت دو سوراخ با فرمی

بادامي شکل و افقي هستند، در آن تعبیه شده‌اند؛ نوک خروس در پلان خطی کاملاً مشهود است. لازم به اشاره است که در دو طرف سر خروس، دو ناحیه برجسته و محدب اجرا شده که صورت خروس را شکل داده است. در این ناحیه برآمده، آثار لعاب قهوه‌ای رنگ خفیفی مشاهده می‌گردد که متأسفانه به شدت محو شده است؛ در میان این ناحیه محدب‌گونه، یک دایره سفیدرنگ که در میان آن یک نقطه قهوه‌ای نیز ترسیم شده است، به چشم می‌خورد. در اطراف این ناحیه محدب‌گونه خطوطی قهوه‌ای رنگ مشاهده می‌گردد که بسیار ظریف و با فرم اسپیرالی پیچ‌وتاب خورده‌اند و نقش تزئینی و فضا پرکن را ایفا می‌کنند؛ این خطوط مسطح هستند و تا قسمت ابتدایی مخزن تصویر شده‌اند. شایان توجه است که ساختار کلی ابريق توسط شش خط افقی سرتاسری به هفت ناحیه با اندازه‌های مختلف تقسیم شده است که در این میان، ناحیه مخزن، بزرگ‌ترین ناحیه را به خود اختصاص داده است. مخزن اصلی‌ترین مؤلفه تصویری این ابريق نیز محسوب می‌شود و از حیث بصری، قوه زیبایی‌شناسی مخاطب را به وجد می‌آورد. باید اشاره گردد که این مخزن به چهار بخش تقسیم می‌شود که به صورت یکی در میان مناطق حاوی کتیبه و مناطق منقوش را شامل می‌شوند. ناحیه بالایی مخزن، یک منطقه قهوه‌ای رنگ است که توسط دو خط سفیدرنگ افقی، از دیگر مناطق جدا شده است. در این ناحیه یک کتیبه با تکنیک ایجاد خراشیدگی خلق شده است که به خط نسخ است و متأسفانه متن آن قابلیت خوانش را ندارد. بعد از ناحیه کتیبه‌دار مخزن، با یک ناحیه بسیار بزرگ مواجه می‌شویم که ویرینی از نقوش گیاهی و هندسی است. در این ناحیه نقوش بسیار زیبای گیاهی و هندسی تصویر شده‌اند که روش کار بدین گونه است که در ابتدا نقوش گیاهی در سرتاسر فضاهای موجود توسط خطوطی نازک و ظریف دورگیری می‌شوند و اصطلاحاً مرزبندی نقوش را مشخص می‌کرده‌اند؛ بعد از اینکه تمامی نقوش گیاهی مرزبندی شدند، فضای خالی بین آن‌ها با رنگ قهوه‌ای پر می‌شده است. اما در مورد نقوش گیاهی بسیار زیبای این منطقه باید اشاره کرد که به نقش گل پنبه‌ای که در دسته‌گل‌های ختایی قرار می‌گیرد و نقش گیاهی شاه‌عباسی تیموری که به زیبایی خلق شده‌اند. اسلیمی‌های ساده نیز از دیگر نقوشی هستند که در این ناحیه به وفور تصویر شده‌اند. نقش گیاهی دیگری که در این منطقه خودنمایی می‌کند نقشی با نام برگ سیب است که به صورت تک برگ، دو برگ و سه برگی، به زیبایی هر چه تمام‌تر خلق شده‌اند. در ناحیه زیرین بزرگ‌ترین بخش مخزن، یک ناحیه باریک وجود دارد که با خطوطی سفید و سرتاسری، از مناطق دیگر متمایز شده است. این ناحیه، زمینه‌ای تماماً قهوه‌ای رنگ دارد و بر روی آن کتیبه‌ای به خط نسخ خودنمایی می‌کند که به روش ایجاد خراش اجرا شده است. آخرین منطقه متعلق به مخزن، فضایی پوشیده از نقوش هندسی است که با فرم اسپیرالی پیچ‌وتاب خورده‌اند؛ نقوشی ظریف که به رنگ قهوه‌ای، مسطح و بر زمینه‌ای سفید تصویر شده‌اند. لازم به توضیح است که موقعیت نوارهای کتیبه‌ای

این ابریق که یکی در ناحیه انتهایی مخزن و دیگری در ناحیه انتهایی گردن خروس واقع شده است، در پلان خطی با اعداد شماره ۴ و ۵ مشخص شده است.

تصویر شماره ۱۰- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه خانتکو، کیف اکر این ۵-۳-۳- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، (موزه سفال و آبگینه تهران)

این ظرف پیکره گون عصر ایلخانی، یک ابریق زرین فام است که در بالاترین ناحیه خود، یک سردیس با فرم سر خروس را همراهی می کند. کاربری این ابریق نیز به احتمال فراوان نگهداری و سرو مایعات بوده است و ارتفاع آن ۳۹/۵ سانتی متر است. در نگاه نخست به این اثر زرین فام، آنچه خودنمایی می کند بدنه شگفت انگیز و زیبای آن بوده که این زیبایی در ناحیه مخزن به مراتب چشمگیرتر می شود؛ حتی با نگاهی گذرا به این ابریق، نقوشی که به صورت برجسته خلق شده و دائماً به دور تنگ در حال تکرار هستند، توجه را به خود جلب می کند. با تأمل بیشتر بر روی نقوش مخزن، مشاهده می گردد که برخی قسمت های تکرارشونده نقوش، از نظر اندازه با یکدیگر اختلاف دارند و باتکیه بر این مهم، احتمال قالبی بودن ساختار تنگ و یا لاقط قالبی بودن نقوش برجسته مخزن بسیار کاهش می یابد. لازم به اشاره است که نقش تکرارشونده بر گرداگرد مخزن که شش مرتبه تکرار شده است، ساختاری شبیه به یک خروس داشته که به صورت کاملاً انتزاعی خلق گشته است؛ می توان این گونه گفت که فرم این نقش انتزاعی، خروسی را به نمایش گذاشته که در حال انجام یک حرکت ورزشی، مشابه فیگورگرفتن در بدنسازی است. سر این خروس انتزاعی به صورت یک فرم گیاهی سرو مانند یعنی بته حقه طراحی شده و چشم ها و نوک خروس بر روی آن و به صورت مسطح نقاشی شده اند. لازم به توضیح است که بدن خروس از یک ساختار لوزی مانند ساخته شده است و از قسمت چپ و راست این لوزی، دو بال خروس که به دست های یک ورزشکار شباهت دارند، منشعب می شوند و با قوسی نسبتاً تند، دوباره به سمت بدن پیچانده شده و فرمی نسبتاً دایره ای شکل را تشکیل می دهند. از قسمت پایین لوزی نیز یک ناحیه برجسته منشعب می گردد که در ادامه

دو شاخه شده و به دو پای فانتزی برای خروس تبدیل می‌شود. لازم به اشاره است که در قسمت انتهایی، این پاها دوباره به سمت داخل می‌چرخند و با تشکیل یک فرم ساختاری قطره‌مانند به هم متصل می‌شوند. در واقع این ابريق زرین‌فام سر خروسی از شش پيكره با فرم انتزاعي خروس که بر روی مخزن واقع شده‌اند میزبانی می‌کند که از این منظر کاملاً منحصر به فرد است. نقش خروس انتزاعي، در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده است. باید اشاره گردد که این ابريق زرین‌فام از دو دريچه برای ورود و خروج مایعات سود می‌برد که دريچه ورودی دقیقاً تاج، و نوک خروس دهانه خروجی ابريق است؛ در واقع دريچه خروج متشکل از دو سوراخ بوده که بر روی نوک خروس و به فرم ساختاری بادامی شکل افقی اجرا شده است. در پلان خطی، موقعیت دريچه ورودی با عدد شماره ۱ و محل دريچه خروجی با عدد شماره ۲ قابل شناسایی است. فرم کلی این تنگ نیز ساختاری پیازی شکل داشته و در بالاترین ناحیه، سر خروس قرار گرفته است. سر خروس در این ابريق کمی متفاوت با نمونه‌های مشابه است و فرم ساختاری تاج، عامل این تفاوت است. باتوجه به فرم تاج می‌توان ساختار کلی سر خروس را همانند یک طاق مرتفع، با قوسی دایره‌ای و ملایم به شمار آورد. در حقیقت در میان تمامی ابريق‌های سر خروسی جامعه آماری این پژوهش، فقط ابريق سر خروسی موجود در موزه آبگینه تهران است که تاجی مدور بر بالاترین ناحیه خود به همراه دارد. شایان توجه است که بروی تاج خروس، خطوطی به رنگ قهوه‌ای روشن با بافت مسطح به چشم می‌خورند. این خطوط در قسمت انتهایی تاج یعنی منطقه نزدیک به دسته، از ارتفاع کمتری بهره می‌برند و هرچه به قسمت میانی تاج نزدیک می‌شویم، بر درازای آن‌ها افزوده می‌شود و در محل نزدیک به نوک خروس، دوباره کوتاه می‌شوند. لازم به ذکر است که جهت حرکت خطوط قهوه‌ای رنگ، با شیب ملایمی به سمت نوک خروس است و در نواحی نزدیک به نوک، این خطوط کاملاً به صورت عمودی ترسیم می‌شوند. شایان توجه است که خطوط ترسیم شده بر روی تاج، بر روی زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند و ضخامت خطوط از ابتدا تا انتها یکسان نیست. خطوط قهوه‌ای در بالاترین نقطه دارای پهنا و ضخامت بیشتری هستند و در مسیر حرکت روبه پایین، از ضخامت آن‌ها کاسته می‌شود. لازم به اشاره است که نوک پرنده با افزودن خمیر گل و با فرمی مثلث‌گونه اجرا شده است که خروجی‌های بادامی شکل نیز بر روی آن طراحی و ساخته شده‌اند و ساختار آن خیلی تیز نیست و در قسمت جلوی‌اش، با انحنايي دایره‌ای و ملایم همراه است. لازم به توضیح است که تمام سطح نوک با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و فقط سوراخ‌ها که در واقع همان آبریزگاه ابريق هستند، بدون رنگ و لعاب باقی مانده‌اند. محل قرارگیری نوک خروس در پلان خطی کاملاً مشهود است و سوراخ‌های خروجی با رنگ مشکی در پلان خطی مشخص شده‌اند. همچنین باید به نواحی محدب و برآمده دایره‌ای شکل دو طرف سر خروس اشاره کرد که به واسطه آن‌ها فرم صورت

خروس تکامل یافته است؛ چشم‌ها در این ناحیه محدب‌گونه، به صورت مسطح تصویر شده‌اند. دورتادور این نواحی برآمده توسط خطوطی قهوه‌ای‌رنگ دورگیری شده است و در قسمت جلویی و نزدیک به نوک خروس، چهار دایره تکرار شده است. این دایره‌ها که چندان مرتب و دقیق تصویر نشده‌اند، تودرتو اجرا شده و رفته رفته از قطر آن‌ها کاسته می‌شود تا اینکه در مرکزی‌ترین نقطه، تخم چشم تصویر شده و خودنمایی می‌کند؛ تمامی این دایره‌ها که به چشم منتهی می‌شوند، با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند. بلافاصله بعد از سر خروس، ناحیه گردن ابریق قرار داشته که از یک لوله استوانه‌ای شکل ساخته شده است و در مسیر حرکت به سمت پایین عریض‌تر شده و به پهنای آن اضافه می‌گردد؛ این افزایش پهنای پهنای عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه می‌یابد و از آنجا به بعد و تا رسیدن به پایه ابریق، پهنای مخزن کاهش پیدا می‌کند. این رویه معمول تمامی ابریق‌های سر خروسی تا به امروز به نظر می‌رسد. عریض‌ترین ناحیه در این ابریق به پهنای تقریبی ۱۹/۵ سانتی‌متر می‌رسد. شایان توجه است که دسته این اثر، نواری تسمه‌ای شکل بوده که در قسمت بالایی، دقیقاً به پشت سر خروس وصل شده است و در ادامه تغییر مسیر داده و با قوسی تقریباً نود درجه، روبه پایین حرکت می‌کند و به نیمه بالایی مخزن متصل می‌گردد. محل قرارگیری دسته اثر در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص است و در این پلان، زائده روی دسته با رنگ مشکی مشخص شده است. نکته‌ای که دسته این ابریق زرین‌فام را منحصر به فرد می‌کند، وجود یک بافت برجسته به صورت گره‌چینی است که به زیبایی هرچه تمام‌تر، بر نوار بیرونی دسته اجرا شده است. شایان ذکر است که در قسمت بالایی دسته، دقیقاً در ناحیه افقی آن، یک زائده کوچک با فرم مثلثی اجرا شده است که تماماً با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و با قرار گرفتن انگشت بر روی آن، کنترل مایعات هنگام خروج از ابریق آسان‌تر می‌شود. نکته‌ای که باید بدان توجه داشت این است که دقیقاً بعد از این زائده، بافت گره‌چینی که گره مسطر چهار نقطه‌ای، نام دارد آغاز می‌شود و تا انتهای‌ترین قسمت دسته ادامه می‌یابد. نکته حائز اهمیت اینکه تمامی بافت برجسته این گره زیبا با رنگ سفید اجرا شده و فضای بین آن‌ها با رنگ قهوه‌ای روشن پر شده است. لازم به ذکر است که از پهنای این دسته تسمه‌ای شکل، هرچه از بالا به سمت پایین حرکت می‌کنیم کاسته می‌شود و این تغییر پهنای از ابتدا تا انتها بسیار خفیف است. در پایان باید اشاره کرد که نوار داخلی دسته فاقد هرگونه طرح و نقشی است و رنگ این ناحیه کاملاً سفید است؛ همچنین باید اشاره داشت که لبه‌های بیرونی این دسته نیز فاقد هرگونه نقشی است و با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند که متأسفانه در اکثر نقاط، محوشدگی رنگ مشاهده می‌گردد. در نهایت ساختار کلی این ابریق سر خروسی بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که ساختاری شبیه به یک پیاله معکوس را دارد استوار می‌گردد. لازم به اشاره است که بر روی این پیاله هیچ نقشی تصویر نشده اما یک کتیبه سرتاسری، دورتادور این

زهدی و دیگران؛ تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق .../۱۶۱

سطح مقطع را پوشش داده است که تا به امروز و در بین تمامی ابریق‌های سر خروسی، این اثر از حیث وجود کتیبه در این ناحیه، منحصربه‌فرد است. ارتفاع این قاعده حدوداً ۲/۵ سانتی متر است و موقعیت آن در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده است.

تصویر شماره ۱۱- پلان خطی ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه سفال و آبگینه، تهران، ایران

۴- جمع‌بندی یافته‌ها

مراد از ویژگی‌های ساختاری، همان خصوصیتی است که مستقیماً با شاکله و کیفیت اجرایی آثار در ارتباط است. در این بخش تلاش شده که این مؤلفه‌ها در جدولی دقیق، گرد هم جمع شده و ارائه گردند. لازم به اشاره است که علامت $\sqrt{\quad}$ به معنای وجود یک مؤلفه ساختاری در ظرف پیکره و علامت - به معنای عدم وجود آن است. همچنین در مبحث اعداد و ارقام، فقط اعداد مربوط به ارتفاع آثار به دلیل متکی بودن به اطلاعات ارائه‌شده توسط محل نگهداری آن‌ها، کاملاً دقیق است و دیگر اعداد و ارقام ارائه‌شده در این نوشتار، تقریبی هستند؛ درعین حال این اعداد از حیث محاسبه، بسیار به واقعیت نزدیک هستند.

طبق اطلاعات و گزارش‌ها موجود در موزه‌ها و محل‌های نگهداری آثار، کاربری ابریق‌ها عمدتاً سرو مایعات بوده است؛ البته که ساختار کلی ظرف و صرف ابریق بودن نیز، تا حد زیادی این کاربری را تأیید می‌نماید. در میان جامعه آماری این پژوهش، ابریق موجود در موزه سفال و آبگینه تهران، از حیث مرتفع‌ترین این آثار، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است و تنها نمونه‌ای است که در سطح مقطع خود، از وجود یک کتیبه سرتاسری سود می‌برد. وضعیت ظاهری و کیفیت اجرای آثار، خوب ارزیابی می‌شود و تنها در دو ابریق آسیب‌دیدگی نسبتاً جدی مشاهده می‌گردد؛ تخریب دسته در ابریق شماره دو موجود در وبگاه ساتبیز و تخریب دسته و استفاده از فلزات جایگزین، در دیگر ابریق موجود در موزه خاننکو

اکراین. تمامی آثار از وجود یک دریچه برای ورود مایعات بهره می‌برند که بلااستثنا در همه آن‌ها، تاج خروس این وظیفه را بر عهده گرفته است. تاجی که از یک نوار پهن تسمه‌مانند ساخته شده و با فرم بیضی در بالای سر خروس قرار گرفته است؛ در این میان خروس موجود در موزه آبگینه، تاج متفاوتی را تجربه می‌کند و فرم ساختاری منحصر به خود را دارد. تاجی طاق‌گونه که شیب نسبتاً تندی هم خلق گشته است. اما دریچه‌های خروج که در قسمت نوک پرنده قرار گرفته‌اند، در حقیقت دو سوراخ بوده که با فرمی بادامی شکل و به صورت افقی ساخته شده‌اند. از میان آثار مورد بررسی در این نوشتار، دو ابریق موجود در وبگاه حراجی کریستیز و ساتبیز، فاقد دریچه‌های خروج هستند و فقط نمایی از دو دریچه را به همراه دارند. نکته حائز اهمیت اینکه در ابریق‌هایی که در آن‌ها دریچه‌های خروجی تعبیه شده است، بر روی دسته نیز یک زائده برجسته برای مهار خروج مایعات خلق شده و به احتمال زیاد این برجستگی بر روی دسته ابریق‌های فاقد دریچه خروجی، اجرا نمی‌شده است؛ همان‌طور که در ابریق موجود در وبگاه کریستیز شاهد چنین ادعایی هستیم. چشم‌های خروس‌ها در ناحیه محدب‌مانندی که بر روی صورت قرار گرفته، به صورت نقاشی و مسطح اجرا شده‌اند. نکته جالب توجه اینکه تمامی ظرف پیکره‌های سر خروسی بر روی یک سطح مقطع دایره‌ای شکل استوار گشته‌اند که فرم این دایره، دقیقاً مشابه یک پیاله معکوس ساخته شده است. ارتفاع این پیاله‌ها بین ۱/۵ تا ۳/۵ سانتی‌متر متغیر است که ابریق شماره ۱ موجود در وبگاه حراجی ساتبیز، صاحب بلندترین آن است. نکته‌ای که در مورد دسته این ابریق‌ها باید بدان اشاره کرد این است که تمامی آن‌ها با فرمی عصایی شکل ساخته شده‌اند و تنها در میزان قوس تند و کند با هم اختلاف دارند. در مورد نقوش به‌کاررفته در این آثار باید چنین گفت که تقریباً تمامی سطوح این ابریق‌ها پوشیده از نقوش متعدد و زیبایی هستند و تنها قسمت‌هایی که فاقد هرگونه نقشی هستند، پیاله‌های معکوس یا همان سطح مقطع‌های این ابریق‌های زرین‌فام است؛ در این میان، ابریق موزه آبگینه استثنا است و تنها نمونه‌ای است که در سطح مقطع خود از همراهی یک کتیبه سرتاسری سود می‌برد. پیاله‌های معکوس، از آن دسته نقاط هستند که از وجود هرگونه لعاب نیز بی‌بهره مانده‌اند و فقط ابریق موجود در موزه خاننکو دارای سطح مقطع لعابی است. کتیبه‌ها در دو ابریق وبگاه کریستیز و ابریق شماره ۱ ساتبیز حضور ندارند و ابریق‌های موزه خاننکو و ابریق شماره ۲ وبگاه ساتبیز، از دو کتیبه سرتاسری میزبانی می‌کنند. ابریق موزه آبگینه به واسطه وجود کتیبه در سطح مقطع خود، تنها اثری است که سه ناحیه کتیبه‌دار را در خود جای داده است.

زهدي و ديگران؛ تحليل ريخت‌شناسانه ابريق‌هاي پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق .../۱۶۳

جدول شماره ۱- تحليل ويژگي‌هاي ساختاري ابريق‌هاي پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس،

متعلق به عصر ايلخاني

اثر	ايريق كريستيز	ايريق ساتبيز ۱	ايريق ساتبيز ۲	ايريق خاننكو اكرين	ايريق آبگينه تهران
نوع کاربري	سرو مايعات، ترييني	سرو مايعات، ترييني	سرو مايعات، ترييني	سرو مايعات، ترييني	سرو مايعات، ترييني
فرم ساختار كلي اثر	پيازي شكل	پيازي شكل	پيازي شكل	پيازي شكل	پيازي شكل
ارتفاع اثر	۲۳/۵ سانتي متر	۳۵ سانتي متر	اطلاعاتي در دست نيست	۲۸/۵ سانتي متر	۳۹/۵ سانتي متر
عريض ترين ناحيه	۱۴/۵ سانتي متر	۱۸ سانتي متر	اطلاعاتي در دست نيست	۱۶/۵ سانتي متر	۱۹/۵ سانتي متر
وضعيت ظاهري و كيفيت اجرا	وضعيت ظاهري و كيفيت اجرا، عالي ارزيابي مي شود.	وضعيت ظاهري و كيفيت اجرا، عالي ارزيابي مي شود.	وضعيت ظاهري به دليل آسيب‌ديدي ضعيف اما كيفيت اجرا، عالي ارزيابي مي شود.	وضعيت ظاهري به دليل آسيب‌ديدي و استفاده از فلزات جايگزين، ضعيف اما كيفيت اجرا، عالي ارزيابي مي شود.	وضعيت ظاهري و كيفيت اجرا، عالي ارزيابي مي شود.
آسيب‌ديدي	فاقد هرگونه آسيب‌ديدي است.	داراي تَرگ‌هاي جزئي در برخي نواحي	دسته اثر كاملاً تخریب شده و جز زائده‌هاي	دسته اين اثر به كلي تخریب شده و به جاي	تَرگ‌هاي جزئي در قسمت‌هاي

از ابریق از جمله نواحی بالایی مخزن مشاهده می‌گردد اما در قسمت تاج یک شکستگی به چشم می‌خورد که مرمت شده و تنها ترک‌هایی از آن باقی مانده است.	آن یک دسته فلزی جایگزین شده است. همچنین ناحیه جلویی تاج خروس نیز شکسته و کاملاً تخریب شده است.	ابتدا و انتهای دسته، چیزی باقی نمانده است. همچنین سوراخی در ناحیه مخزن وجود دارد. شکستگی در ناحیه گردن وجود دارد که مرمت شده و ترک‌هایی از آن مشاهده می‌گردد.	از جمله دسته و نوک؛ همچنین شکستگی جزئی در قسمتی از سطح مقطع مشاهده می‌گردد.		
۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	دریچه ورودی
طاق گونه (تاج خروس از دو فرم ساخته شده که فضای بین آن‌ها همان دریچه ورودی ابریق است)	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل کنگره‌دار	نوار پهن بیضی شکل	فرم دریچه ورودی

زهدي و ديگران؛ تحليل ريخت‌شناسانه ابريق‌هاي پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق .../۱۶۵

دو دريچه	دو دريچه	فاقد دريچه	دو دريچه	فاقد دريچه	دريچه خروجي
خروجي در ناحيه نوک خروس مشاهده مي‌گردد.	خروجي در ناحيه نوک خروس مشاهده مي‌گردد.	خروجي بوده و فقط نمایی از دريچه در ناحيه نوک خروس مشاهده مي‌گردد.	خروجي در ناحيه نوک خروس مشاهده مي‌گردد.	خروجي بوده و فقط نمایی از دريچه در ناحيه نوک خروس مشاهده مي‌گردد.	
فرم دريچه‌هاي خروجي به‌صورت بادامي‌شکل افقي است.	فرم دريچه‌هاي خروجي به‌صورت بادامي‌شکل افقي است.	نمایی از دريچه‌هاي خروجي، به‌صورت فرورفته و مقعرگونه و با فرم بادامي‌شکل افقي خلق شده است.	فرم دريچه‌هاي خروجي به‌صورت بادامي‌شکل افقي است.	تصويري از دريچه‌هاي خروجي، به‌صورت مسطح و به فرم بادامي‌شکل افقي، نقاشي شده است.	فرم دريچه خروجي
مثلاً گونه	مثلاً گونه	مثلاً گونه	مثلاً گونه	مثلاً گونه	فرم نوک
به‌صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشي شده است.	به‌صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشي شده است.	به‌صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشي شده است.	به‌صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشي شده است.	به‌صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشي شده است.	فرم چشم‌ها
پياله‌ای شکل معکوس	پياله‌ای شکل معکوس	پياله‌ای شکل معکوس	پياله‌ای شکل معکوس	پياله‌ای شکل معکوس	فرم سطح مقطع
۲/۵	۱/۵ سانتی‌متر	اطلاعاتي در	۳/۵ سانتی‌متر	۱/۸	ارتفاع سطح مقطع

سانتی متر		دست نیست		سانتی متر	
عصایی با قوس زیاد	- (دسته فلزی اثر ساختاری شبیه به S دارد)	-	عصایی با قوس ملایم	عصایی با قوس زیاد	فرم دسته
√	-	-	√	-	زائده روی دسته
تمام نواحی این ابریق از وجود نقوش متعدد سود می برند. فقط سطح مقطع این اثر فاقد	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی هستند و سطح مقطع اثر فاقد هرگونه نقشی است؛ سطح مقطع این اثر لعاب دار است.	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی هستند و سطح مقطع اثر فاقد هرگونه نقش و لعاب است.	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی هستند و سطح مقطع اثر فاقد هرگونه نقش و لعاب است.	تمام نواحی ابریق به جز دسته، زیر نوک و سطح مقطع، دارای نقوش متعددی هستند. سطح مقطع اثر تنها ناحیه ای است که از وجود لعاب نیز بی بهره مانده است.	نواحی منقوش و غیر منقوش
√	√	√	-	-	حضور کتیبه
این ابریق دارای ۳ ناحیه کتیبه دار است. دو ناحیه	این ابریق دارای دو نوار کتیبه دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن و	این ابریق دارای دو نوار کتیبه دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن است			

زهدي و ديگران؛ تحليل ريخت‌شناسانه ابريق‌هاي پيكره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق .../۱۶۷

جام‌مانند که بافاصله اندکی از هم، در یک فرورفتگی نقش شده‌اند و دیگری در سطح مقطع اثر خودنمایی می‌کند.	دیگری در قسمت انتهایی مخزن است.	که دقیقاً در مجاورت هم قرار گرفته‌اند.			
---	---------------------------------	--	--	--	--

نتیجه‌گیری

در دوره ایلخانی، ابريق‌های زرین‌فام بسیار زیبایی ساخته شده است که در این میان آثاری به پاس همراهی سردیسی از خروس، به ابريق‌های سر خروسی شهرت یافته‌اند. این ابريق‌های فاخر که با فرم ساختاری پيازی‌شکل خلق گشته‌اند، علاوه بر کاربری سرو مایعات، جنبه تزئینی نیز داشته‌اند. در بالاترین نقطه این ظرف پيكره‌های دلنواز، تاج خروس قرار دارد که دقیقاً دريچه ورودی مایعات است. تاج با نواری تسمه‌مانند، با فرم یک بیضی ساخته شده و گاهی این فرم ساختاری، کنگره‌دار بوده و زیبایی تاج را دوچندان کرده است.

بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختاری گردن ابريق آغاز می‌گردد که در همان ابتدای گردن، سر خروس قرار گرفته است. در دو طرف صورت خروس، دو ناحیه محدب‌گونه خلق شده که چشم‌های خروس در همین ناحیه برآمده، به صورت مسطح و به کمک فرم‌هایی دایره‌ای‌شکل و تودرتو، نقش شده‌اند. دقیقاً در ناحیه جلویی صورت، یک ساختار مثلث‌گونه ایجاد شده است که نقش نوک خروس را بازی می‌کند و در تمامی ابريق‌های سر خروسی، این ناحیه میزبان دريچه‌های خروجی با همان آبریز ابريق است. دو سوراخ که با فرمی بادامی‌شکل و به صورت افقی تعبیه شده‌اند، همان دريچه‌های خروجی هستند؛ البته که در برخی آثار فقط نمایی از دريچه‌های خروجی، با ساختاری فرورفته و مقعرگونه و با همان فرم بادامی‌شکل خودنمایی می‌کند.

با رسیدن به ناحیه انتهایی گردن خروس، بخش مخزن ابریق‌ها آغاز می‌گردد که زیباترین اتفاقات تصویری و مضمونی نیز در همین ناحیه رقم می‌خورد. در ناحیه مخزن، نقوش هندسی و گیاهی متعددی به صورت مسطح تصویر شده است که در این میان درشت‌نقش‌ها از جمله نقوش ختایی شاه‌عباسی، بسیار چشم‌نواز هستند. اسلیمی‌های ساده نیز در گوشه‌وکنار قسمت‌های مختلف مخزن در قالب اسپیرال‌های پیچان خودنمایی می‌کنند؛ همچنین نقوش بسیار ظریفی در لابه‌لای درشت‌نقش‌ها حضور دارند که فضاهای خالی را به زیبایی هرچه تمام‌تر پوشش داده‌اند و به سبک کاشان که حاصل ایجاد خراش بر روی لعاب قهوه‌ای است، اجرا شده‌اند. کتیبه‌ها نیز مؤلفه‌های تصویری ارزنده‌ای هستند که در برخی از ابریق‌ها و در فضای مربوط به مخزن، گاهی به چشم می‌آیند. نکته حائز اهمیت اینکه، رنگ زمینه در اکثر نواحی ابریق‌های زرین‌فام، سفید است و لعاب قهوه‌ای روشن، رنگ غالب نقوش و کتیبه‌هایی است که در نواحی مختلف ابریق‌ها خلق شده‌اند. شایان‌ذکر است که ابریق‌ها از وجود یک ساختار زیبا به نام دسته نیز سود می‌برند که عمدتاً با لعاب یکدست پوشش داده می‌شوند و در این میان، فقط دسته ابریق موزه آبگینه، نقوشی در قالب گره‌چینی‌های بسیار زیبا را با خود به همراه دارد. مخزن ابریق‌ها در نهایت به تکیه‌گاه و سطح مقطع خود متصل می‌گردند و این سطوح پایانی در تمامی ابریق‌های سرخ‌روسی با یک ساختار مشترک یعنی فرم پیاله‌ای معکوس ساخته شده‌اند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی ابریق‌ها، ناحیه سطح مقطع فاقد رنگ و لعاب است و از وجود هرگونه طرح و نقشی بی‌بهره مانده است.

فهرست منابع

- اسدی، مهیار. مبانی نظری هنر مجسمه‌سازی در ایران عصر سلجوقی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۷.
- جام‌تیر، امین؛ شیرازی، علی اصغر و عباس اکبری. «ویژگی‌های سفالینه‌های پیکره‌ای در ایران پیش از تاریخ». نگره، ش. ۱۵ (تابستان ۱۳۸۹): ۲۹-۳۸.
- دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ریحانی، عظیمه؛ امیرخلیلی، سعیده‌السادات و طیبه ابراهیمی. «معناشناسی واژه‌های معرب یاقوت، ابریق و استبرق در قرآن کریم». در مجموعه مقالات اولین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ۱۳۹۶.
- زمانی سعدآبادی، معصومه؛ شمیلی، فرنوش و حمیده حرمتی. «ریخت‌شناسی صراحی‌های شیشه‌ای ایران در سده‌های ۵ و ۶ ه.ق». هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی ۲۵، ش. ۴ (۱۳۹۹): ۶۵-۷۶.

زهدی و دیگران؛ تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق ۱۶۹/...

سرامی، قدمعلی. از رنگ گل تاریخ خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸.

طهوری، نیر. «کاشی‌های زرین‌فام دوره ایلخانان مغول». کتاب ماه هنر، ش. ۴۵-۴۶ (خرداد و تیر ۱۳۸۱): ۷۲-۸۱.

کاشانی، ابوالقاسم عبدالله. عرایس الجواهر و نفایس الأطایب. به‌کوشش ایرج افشار. تهران: انتشارات المعی، ۱۳۸۶.

گلدمن، لوسین. نقد تکوینی. ترجمه محمد غیاثی. تهران: نگاه، ۱۳۸۲.

Ettinghausen, Richard. "Evidence for the identification of Kāshān pottery". *Ars Islamica*, 1936, 44-75.

Mason, Robert B. *Shine like the sun: lustre-painted and associated pottery from the medieval Middle East*. Mazda Publishers, 2004.

Erdal, Osman. *Evaluation of Seljuk Siliceous Ceramic Figurine Tradition in Terms of Artistic Design*. Master's thesis, Selcuk University, 2017.

www.davidmus.dk

www.chiswickauctions.co.uk

islamicart.museumwnf.org

www.alamy.com

www.searchcollection.asianart.org (access date: 2016/10/02).

www.collections.vam.ac.uk (access date: 2016/03/03).

www.christies.com

www.sothebys.com

Transliterated Bibliography

Asadī, Mahyār. *Mabānī Nazārī Hunar Mujaṣamihsāzī dar Irān 'Asr Saljūqī*. Pāyānāmah-yi Dukturā, University of Isfahan, 2018/1397.

Dihkhudā, 'Alī Akbar. *Lughat Nāmāh Dihkhudā*. Tehran: University of Tehran, 1999/1377.

Goldmann, Lucien. *Naqd Takvīnī*. translated by Muḥammad Ghīyāsī. Tehran: Nigāh, 2003/1382.

Jāmtīr, Amīn; Shīrāzī, 'Alī Aṣghar va 'Abbās Akbarī. "Vīzhigī-hā-yi Sufālīnīh-hā-yi Piykarīh-ī dar Irān pish az Tārīkh". *Nigarīh*, no. 15 (Summer 2010/1389): 29-38.

Kāshānī, Abū al-Qāsim. *Arāyīs al-Javāhīr va Natāyīs al-Aṭāyīb*. ed. Īraj Afshār. Tehran: Intishārāt al-Ma'ī,

2007/1386.

Riyhānī, 'Azīmāh; Amīr Khalīlī, Sa'īdah al-Sādāt va Ṭayibah Ibrāhīmī. "Ma' nāshināsī Vāzhīh-hā-yi Mu' arab Yāqūt, Ibrīq, Istabraq dar Qurān Karīm". Dar *Kunfirāns bayn al-Millalī Pazhūhish-hā-yi Mudīriyat va 'Ulūm-i Insānī dar Irān*, 2018/1396.

Sarāmī, Qadam'alī. *Az Rang Gul tā Ranj Khār; Shiklshināsī Dāstān-hā-yi Shāhnāmāh*. Tehran: Shirkat Intishārāt 'Ilmī va Farhangī, 1989/1368.

Ṭahūrī, Nayir. "Kāshī-hā-yi Zarrīnfām Dūrih-yi Ilkhānān Mughūl". *Kitāb Māh Hunar*, no. 45-46 (Khurdād va Tīr 2003/ 1381): 72-81.

Zamānī Sa'dābādī, Ma'sūmah; Shamīlī, Farnūsh va Ḥamīdih Ḥurmatī. "Rīkhtshināsī Ṣurāḥī-hā-yi Shīshih-ī Irān dar Dūrih-hā-yi 5 va 6 ". *Hunar-hā-yi Zibā- Hunar-hā-yi Tajasumī* 25, no. 4 (2020/1399): 65-125.

